

ה'סמיכה' מטרתה וענינה

(יח) ויאמר יקוק אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו: (יט) והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתו אתו לעיניהם: (כ) ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני יקוק על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: (כב) ויעש משה כאשר צוה יקוק אתו ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה: (כג) ויסמך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר יקוק ביד משה: פ

בגמ' (סנהדרין יג): דנו מפסוקים אלו, לענין דיני סמיכה. אמרו: "תנא, סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה. מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים? אמר רבי יוחנן - מיסמך סבי. אמר ליה אביי לרב יוסף - מיסמך סבי בשלשה מנלן? אילימא מדכתב ויסמך את ידיו עליו - אי הכי תסגי בחד, וכי תימא משה במקום שבעים וחד קאי - אי הכי ליבעי שבעים וחד? - קשיא".

עוד שם: "אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי, בידא ממש סמכין ליה? - אמר ליה, סמכין ליה בשמא, קרי ליה רבי, ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות".

מבואר מדברי הגמ', שמפרשה זו אנו למדים שהסמכות של התלמיד לדון ולהורות, מקורה בסמיכת הרב, ולכן דנו ללמוד מאן לדיני סמיכה. א' כמה מסמיכים צריכים להיות בשעת הסמיכה, ורצו ללמוד ממה, אולם למסקנא אי אפשר ללמוד ממה, שהרי או שחד סגי או שבעים ואחד סגי. ההלכה השניה שרצו ללמוד, האם צריכים סמיכה בידיים ממש, וכיהושע שנסמך מידי משה ממש. למסקנא אין צריכים סמיכה בידיים, אלא סומכים בשם, שמכנים אותו רבי, ונותנים לו רשות לדון. אמור מעתה, שאין שום דין מדיני סמיכה הגלמדים מיהושע, ואם כן מדוע ומנלן מקור לדיני סמיכת חכמים.

מטרת הסמיכה - רוח בו

כתב הרמב"ן (שמות כא,ו): "ואמר ר"א כי נקראו השופטים 'אלהים' בעבור שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אנדויו אל האלהים, עד האלהים יבא דבר שניהם (שם כב ח), לרמוז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשע וזהו שאמר (שם) אשר ירשעו אלהים, וכו', ובאלה שמות רבה (ל כד) ראיתי - אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכירתו בצדו, שנאמר (שופטים ב יח) כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט".

מבואר הטעם בכינוי הדיינים אלהים, משום שאלקים עמהם במשפט, ובלעדי שתופיע רוח קודש עליהם, יכולים לטעות בדין, ורק על ידי סיעתא דשמיא ורוח אלקים המופיעה בבית דינם, יוכלו להוציא דין אמת לאמתו.

וכתב המאירי (סנהדרין יד): "וכל שמסכימים לשאינו הגון, אפילו מנהו והרשהו ראש גולה, אין הרשות מועלת לו כלום, שאין קדושה חלה בבעל מום". כינה את הסמיכה בשם קדושה.

וכתב בספר של"ה הקדוש (בראשית - פרשת תולדות תורה אור ה) "ובית דין מומחין הסמוכין נקראים אלהים, וענין הסמוכין הוא קבלת השפעתם מזה לזה עד אלהי האלהים יתברך שמו, וזהו סוד סמוכין שהם סמוכין זה לזה עד בו יתברך, כמו שנאמר (דברים ד, ד), ואתם הדביקים בה".

ובתורת חיים (סנהדרין יד): "לפי שהסמיכה נמשכת איש מפי איש עד משה רבינו, שנתן הקדוש ברוך הוא את רוחו עליו, והוא סמך את יהושע וזקנים, ונתן מרוחו עליהם, וזקנים לאחרים ואחרים לאחרים, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' ד' מהלכות סנהדרין, נמצא שכל הסומך את חברו משפיע עליו קצת מרוח הקדש הבא ונמשך עליו ממנו יתברך, ונראה דלהכי הדיינים הסמוכים נקראים אלהים, לפי שקבלו השפע הבא מאת האלהים, איש מפי איש עד משה רבינו אשר נתן השם את רוחו עליו כו".

העולה מן הדברים, שאין הסמיכה נתינת רשות בלבד. אלא שהסמיכה היא האצלת רוח, רוח קודש, קדושה הנמשכת ונסמכת מדור לדור, ומכח זה יכולים להקרא 'אלהים', שתהיה רוח אלקים חופפת עליהם, ומכח זה יוכלו לדון דין אמת.

ונראה לי ראייה לזה, שהנה נאמר למשה 'ונתתה מהודך עליו', ובריקאנטי בשם הזה"ק, שנתן בו מכח הנבואה שבו. ונראה שלזה גם כוונת המלבי"ם בבארו שהוד הוא כח הפנימי הנפשי. דהיינו שנתן בו מרוח קדשו מכח הנבואה שבו. ובעל הטורים "מהודך" בגימטריא הסוד. לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית". אכן ייאמר שמסר לו סוד ה' ליראיו, והנבואה נקראת סוד, כמ"ש (עמוס ג ז) כי לא יעשה אדני יקוק דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים:

שאלות נוספות

והנה מסוגיית הגמ' שם עולה, כמה וכמה דינים בהלכות סמיכה. אלא שטעמא רבא בעי, לדעת מניין ומנלן לכל הלכות אלו, ומה משמעותם.

א] יל"ע מדוע זה צריכים לסמוך, מדוע לא די בכך שחכם היודע את התורה יפסוק ויורה ויבין שמועה.

ב] מנלן שבלא זה אי אפשר לדון, שלכאורה לא נזכר מזה רמז בתורה. ומה שדרשו חכמים ש'אלהים' האמור בפרשת משפטים - פרשת דינים, הם דיינים מומחים בלבד, צריך טעם גדול. הלא כבר ביאר האבן עזרא שנקראים בשם אלהים, משום שדנים לפי דיני האלהים, ולכאורה כל היודע את התורה ידון כך.

ג] מדוע רק דיני קנסות וחבלות צריכים סמיכה, ומה נשתנו דינים אלו מאלו.

ד] מדוע הסמיכה רק בארץ ישראל בלבד, וכי היא מצוה התלויה בארץ.

ה] מדוע נקראים הסמוכין בשם 'מומחין', והבלתי סמוכין בשם 'הדיוטות'.

ו] בגמ' שם "ברם, זכור אותו האיש לטוב, ורבי יהודה בן בבא שמו, שאילמלא הוא בטלו דיני קנסות מישראל. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל הסומך - יהרג, וכל הנסמך - יהרג, ועיר סוסמוכין בה - תיחרב, ותחומין סוסמוכין בהן - יעקרו. מה עשה יהודה בן בבא, הלך וישב לו בין שני הרים גדולים, ובין שתי עירות גדולות, ובין שני תחומי שבת, בין אושא לשפרעם. וסמך שם חמשה זקנים, ואלו הן- רבי מאיר, ורבי יהודה, ורבי שמעון, ורבי יוסי, ורבי אלעזר בן שמוע. רב אויא מוסיף, אף רבי נחמיה. כיון שהכירו אויביהם בהן, אמר להן, בניי, רוצו! אמרו לו רבי, מה תהא עליך? - אמר להן, הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הפכים. אמרו, לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל, ועשאוהו ככברה".

ולכאורה, תמוה מדוע יצאה מלכות הרשעה בחרון אף כזה כנגד הסמיכה, ומדוע מסרו נפש על זה.

ז] בגמ' שם מבואר, שרבי מאיר נסמך מרבי עקיבא, אולם נסמך שוב מרבי יהודה בן בבא, וביארו בגמ' שם שהטעם הוא משום שסמיכת רבי עקיבא לא עלתה לו, לפי "שלא קיבלו", ופירש"י שהיה בחור, ולכן לא קיבלו סמיכתו. אלא שהוא תמוה, מאחר שהסמיכה היא שהרב מסמך את תלמידו, מה איכפת לן במה שאחרים לא קיבלו או הסכימו בסמיכה זו. הכי בשביל לזות שפתים בלבד הוצרך להסמך שוב, הלא היה זה מסירות נפש, שהרי בכלל הגזירה שגם הנסמך ייהרג, ולא היה מכניס עצמו לספק סכנה בשביל סמיכה של לזות שפתים בלבד, אלא ברור שלא עלתה לו סמיכתו הראשונה, ולכאורה הוא תמוה, הלא רבי עקיבא סמכו, וכבר ניתן לו סמיכה, ואיך תתבטל הסמיכה בהעדר הסכמה.

העולה מן הדברים, שהסמיכה היא האצלת רוח קדוש, משורש הנבואה, אל החכם הנסמך.

מדוע רק בא"י

והנה, בטעם שאין סומכין אלא בארץ ישראל, לא נמצא בחז"ל מקור לכך. אך משמע שהוא מדאורייתא, שהרי אל"ה מדוע לא סמכו את חכמי בבל.

וכתב מהר"ם שיף (כתובות קיב) "והדין שאין סמיכה אלא בא"י, לפני אלהים הכתובין בפרשה". ניתן להבין את דבריו בב' אופנים. א' שמאחר שסתם ישוב ישראל הוא בארץ ישראל, וכל דיורין בחוצה לארץ כגירות בלבד, לכן בסתם 'אלהים' האמור בפרשת דיינין, הוא רק בארץ ישראל. אולם ניתן להבין באופן ב', שמאחר שגילוי כבוד השכינה והאלקות הוא רק בארץ ישראל, אם כן אי אפשר שייקראו דיינין בשם 'אלהים', באם הם בחוצה לארץ.

וכך כתב להדיא בתורת חיים הנזכר לעיל, שדבריו האמורים שם, הם טעמא דמילתא מדוע אין סמיכה חוצה לארץ, וז"ל: "ונראה דלהכי הדיינים הסמוכים נקראים אלהים לפי שקבלו השפע הבא מאת האלהים איש מפי איש עד משה רבינו אשר נתן השם את רוחו עליו ולכך אין סמיכה בחוצה לארץ לפי שאין השכינה שורה על האדם בחוצה לארץ כדאיתא בפרק אלו מגלחין דפתח רבי אבא עליה דרב הונא ואמר ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו ואם כן אין שפע רוח הקדש חל על הנסמך בחוצה לארץ". אכן החכם, לאחר שנסמך, יכול לדון גם בחז"ל, כמו יחזקאל שנתנבא בחז"ל אחר שכבר השיג נבואה בארץ ישראל, והבין.

והנה, כתב רשב"ץ (אבות ב, א): "ודע, כי הקריאה הקדומה היא רבי, הרי"ש בחירק, כי הוא שם התואר והיו"ד אינה לכנוי אלא ליחס, כיו"ד אכזרי, ואילו היה רבי הרי"ש בפתח, היה משמעו הרב שלי, כי היו"ד הוא לכנוי, והיה פגם במעלתו. וזה התואר היו מתארים בו לכל מי שנסמך מפי סמוך איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, כי כשהיו סומכין אותו היו קורין אותו רבי, כמו שנזכר בראשון מסנהדרין ובפרק השוכר את הפועלים. וכן היו קורין לכל מי שנסמך בארץ ישראל, כי שם היתה סמיכה והיו יכולין לדון דיני קנסות כי היו מומחין ונקראים אלהים, שנאמר, אשר ירשיעון אלהים ישלם. וחכמי בבל לא היו נקראים אלא רב לפי שלא היו סמוכין והיו קורין עצמן הדיוטות, כמו שאמרו בפרק המגרש, והא אנן הדיוטות אנן, ולא היו רשאים לדון דיני קנסות. ולזה אמרו אין שור מועד בבבל, וכן מזה הטעם אמרו אין תענית צבור בבבל, שבכל אלה צריך בית דין סמוכין, וכשהיו עולין לארץ ישראל היו סומכין אותם וקורין להם רבי. ולזה נמצא בתלמוד, רב זירא ורבי זירא, רב אמר רב אסי, רבי אמר רבי אסי, ורב ירמיה ורבי ירמיה, לפי שעלו מבבל ושם נסמכו".

דיני קנסות

עפ"י הדברים האלה, נתחיל ליישב הקושיות. שהנה לפי"ז מבואר היטב, שאי אפשר לדון רק בדיעת התורה בלבד, אלא צריכים לזה רוח קדוש, הבא ממשה מפי הגבורה, ועד החכם הנסמך. עוד מבואר שצריכים שתהיה הסמיכה איש מפי איש דייקא, באופן שתנוח הרוח עליו.

עוד יובן היטב, מה נשתנו דיני קנסות וחבלות, מהלואות. שהנה מבואר בגמ' ריש סנהדרין, שלעולם לא ייקראו דיינין בשם אלהים, עד שיהיו סמוכים. לפי"ז אין שום אדם בעולם יכול לדון שום דין בתורה מבלי שיהיה סמוך. אולם מאחר שאם כן תנעול דלת בפני לוויין, שיפסקו חיי המסחר, גדרו חכמים שיפסקו וידונו בדברים שהם משפטי הממון, בדברים שניתן לעשותם מצד הפשרה וקבלת המתדיינים. אולם קנס שמשלם יותר ממה שהזיק, על זה אין רשות לדון ולקנוס, וצריכים לזה דרגת דיינים הנקראים בשם אלהים, שיהיה בהם מכח האלקות, לקנוס ולהעביר ממון מזה לזה, גם במה שלא חיסרו, ולשם קנס והנהגת העולם. לזה צריכים דרגת אלקות, וכאשר לא קיבל הדיין מרוח קדושה זו, שאינו חלק משלשלת התורה מפי הגבורה, לא יוכל להיות בדרגת שר ושופט כזה. ועיין להלן עוד.

ונראה ההבדל, שגזילות וחבלות, הדיין רק מברר את הממון שנמצא אצל רעהו, 'ממוני גבך'. אולם בקנסות וחבלות, הוא מטיל ומחדש חיוב ממון מחודש על הנתבע. כי כל ענין הקנס כך ענינו, שאינו חייב רק בית דין מחייבים אותו. (ובפרט למ"ד שאין מועילה תפיסה בקנסות), גם חבלה חלק הצער והבושת וכדומה אינו מצד ממוני גבך, אלא שבית דין מטילים עליו חיוב. והבין.

"זקן"

הנה בגמ' (סנהדרין יד, ד) "רבי חנינא ורבי הושעיא הוה קא משתקיד רבי יוחנן למיסמיכיהו, לא הוה מסתייעא מילתא, הוה קא מצטער טובא, אמרו ליה לא נצטער מר, דאנן מדבית עלי קאתינן. דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן,

מניין שאין נסמכין לבית עלי, שנאמר לא יהיה זקן בביתך כל הימים. מאי זקן, אילימא זקן ממש - והכתיב כל מרבית ביתך ימותו אנשים, - אלא סמיכה". שהיה זה לעונש מידה כנגד מידה, מאחר שבני עלי השתמשו במעמדם לרעה, נגזר עליהם שלא יהיה מזרעם בעל מעמד, נשיא ובעל שררה בישראל. (וכן ביאר המלבי"ם שם). מבואר בגמ' שהתואר לנסמך הוא 'זקן'. גם בשבעים זקנים שנקראו לאהל מועד, כינה אותם הכתוב 'זקנים'.

והנה בתואר זקן, ביארו חז"ל "זה קנה חכמה". וביהושע נאמר (דברים לד, ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמענו אליו בני ישראל ויעשו כפאשר צוה יקנוק את משה: דהיינו, שהסמיכה מילאה אותו רוח חכמה.

נראה לבאר, שהיינו 'קנה', את רוח החכמה הנמשכת ממשה מדור דור. לכן כל נסמך לבדו ייקרא בשם 'זקן', שהוא הנכבד, ולכן נתנו לו גולתא דדהבא, או טלית, וקראו לפניו רבי. אולם בשבתם בדין שלושה בצוותא אז יקראו בשם 'אלהים'.

והנה על רבי מאיר אמרו בגמ' (סנהדרין יד, ד) שסמכו רבי עקיבא 'ולא קיבלו', ואחר כך סמכו רבי יהודה בן בבא 'זקבילו'. ופירש"י שהיה בחור. לכאורה לפי דרך זו שהסמיכה היא האצלת רוח קדושה, מדוע באם היה בחור לא קיבל רוח קדושה זו. היה מקום לבאר שלא לחינם כינתה התורה את החכם בשם 'זקן', שהוא גם תואר לבא בימים. כי לא די בכך שקנה חכמת התורה, אלא גם צריך לקנות חכמת חיים הבאה ברוב ימים. כי בסבי עיצה, ורבי יוחנן קם מפני סבי גויים. כי צריכים לכך גם שנות חיים. עפ"י זה היה מקום לומר ש'קיבלו' בא בלשון יחיד. שבשעה שסמכו רבי עקיבא לא זכה רבי מאיר לרוח הקדושה הזאת. לא מצד המסמך אלא מצד המקבל, שלא היה עדיין ראוי לכך, ולא הועילה לו הסמיכה. אולם בשעה שהסמיכו רבי יהודה בן בבא, עלתה לו.

המה בכתובים

בגמ' (כתובות קיב) "רבי אלעזר כי הוה סליק לארץ ישראל, אמר פלטי לי מחדא. כי סמכוהו אמר פלטי לי מתרתי. כי אותבוהו בסוד העיבור, אמר פלטי לי מתלת. שנאמר והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא וגו', בסוד עמי לא יהיו זה סוד עיבור, ובכתב בית ישראל לא יכתבו זה סמיכה, ואל אדמת ישראל לא יבואו כמשמעו". פי' הגמ', שהנה הנביא מקלל את נביאי השקר בג' קללות, שלא יהיו בסוד העיבור, ולא יהיו סמוכים ולא יהיו בארץ ישראל. רבי אלעזר שעלה מבבל נפלט מקללה אחת, כשנסמך מקללה שניה, וכשבא לסוד העיבור יצא מכלל ג' הקללות.

הנה מבואר שהסמיכה נקראת 'כתב בית ישראל', והוא תמוה, שלא נודע מה השייכות בין כתיבה לסמיכה. והנה המפרשים על הפסוק (יחזקאל יג, ט), ושרשו בתרגום, שהוא הכתב הכתוב לצדיקים לחיי העולם הבא, שם לא יכתבו, כעין שנאמר כל הכתוב לחיים בירושלם, תו לחיים, שהם הכתובים בספר הזכרונות לפני ה', שם לא יכתבו. מבואר שענין הסמיכה, אינו רק ענין לחיי העולם הזה, אלא כשאדם נסמך, פירושו שגם בעולם העליון הוא בכלל הסמוכים, והוא נכתב עם שאר צדיקי עולם.

והנה בגמ' (ב"מ פה) "שמואל ירחינאה אסייה דרבי, וכו', הוה קא מצטער רבי למסמיכיה ולא הוה מסתייעא מילתא, אמר ליה לא לצטער מר, לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון, וכתוב ביה שמואל ירחינאה חכים יתקרי ורבי לא יתקרי, ואסו דרבי על ידו תהא". ופרש"י "סיפרא דאדם הראשון - שהארהו הקדוש ברוך הוא דור דור וסופריה, דור דור ודרשיו, דור דור וחכמיו".

עפ"י נבאר ש'כתב בית ישראל', הוא ספרא דאדם קדמאה, שכולל דור וחכמיו, וכשאדם משיג ונסמך, ממילא השיג את הונכת עליו בספר. [כי מסתמא הנאמר שם אינו גזירה חרוצה, אלא התכנית הרצויה. כעין שביאר הרמב"ם על בת קול יוצאת מ' יום קודם יצירת הולד, שמכל מקום אינו מבטל את הבחירה, ועיין].

עפ"י נבאר גם את האמור באלדד ומידד מתנבאים במחנה 'והמה בכתובים'. שגם הם היו כתובים בספרא דאדם קדמאה שיהיו נסמכים. אלא שלא יצאו לאהל מועד, ובא עליהם הרוח במחנה.

לסיכום: לפי המבואר עד כאן, לפנינו ב' מהלכים בביאור ענין הסמיכה. טעם א' הוא האצלת רוח קדוש משורש הנבואה לנסמך. שבכך זה יוכל להחשב בכלל 'אלהים', ויקבל הסייעתא מן שמיא, שיהיה אלקים נצב בעדתו בעת שהוא דן דין.

לצד ב', עיקר הסמיכה היא המינוי והשררה על עם קדוש. לכן תליא בהעברת השררה מדור דור, ושהציבור יקבל עליו את השררה והמינוי.